

GEÇMİŞİ HATIRLAYARAK HATIRLATMA: SAMİHA AYVERDİ

*M. İnanç ÖZEKMEKÇİ** - *Ayşegül KOMŞUOĞLU***

*Eski devirleri yüceltmek gayesi ile yazı yazmıyorum.
Sadece yaşadığım bir devri bugüne aksettirmek hedefini
gütmekteyim. Eski devirler bir kimsenin yüceltmesine ihti-
yac olmayacak kadar yücedir. [Ayverdi 2013: 184-185]*

ÖZET

Türkiye'deki muhafazakâr düşünce geleneği içinde yer alan az sayıda kadın yazardan biri olan Samiha Ayverdi kendine özgü bir yazın tarzına sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun görkemli seçkin hayatına ve bunun çöküşüne bizzat şahit olan Ayverdi'nin eserlerinin, sistemli bir düşünce geleneğinin temsilcisi olmaktan çok anı anlatıcılığı rolü ile gençlere yitirilen geçmişin görkemini hatırlatma misyonunu üstlendiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Muhafazakârlığı, Osmanlı Elit Kültürü, Osmanlı-Türk Kadın Yazarları

* Yrd.Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi

** Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi

GİRİŞ

Geçmişin yüceltilmesi muhafazakâr düşüncenin önemli vurgularındadır. Türkiye topraklarının muhafazakâr duruşları da benzer biçimde bugünün semalarında geçmiş zamanların hoş sedalarını aramak konusunda ısrarlı olmuşlardır. Osmanlı-Türk modernleşmesine bir tepki olarak şekillendiğini gördüğümüz bu muhafazakâr duruş Cumhuriyet'in radikal devrimlerine ve değişim talebine karşı kısmı ve tedrici bir değişimi talep etmektedir.

Samiha Ayverdi'nin Türk muhafazakârlığında mekân ve insan ikilisini merkeze yerleştirerek geçmişi bizatihi kendi yaşamından anılarla ilişkilendirerek sunmuş olması ona muhafazakârlık çalışmalarında özgün bir yer sağlar. Tarih kitaplarının sayfalarında ardarda aktarılan ve insanların kimlik algılarıyla özdeşleşemeyen anlatıların yerine Ayverdi'de bir nevi kendi ile sözlü tarih yaparcasına geçmişin yüzlerini ete kemiğe büründüren anlatılar, geçmişi zihinlerde 'daha bir gerçek' kılar. Ayverdi'nin edebiyatla olan verimli ilişkisi ise kendi anılarını ve bu anıların genel örüntüsünü muhafazakâr bir dünya idealiyle okuyucuya aktarmasına yardımcı olmuştur.¹ Ayverdi'nin eserlerinde, Türkiye muhafazakârlığının gelenek, tarih, birey, toplum, aile, eğitim, din ve devlet olarak özetlenebilecek temel yazın alanlarının tümünde, yaşadığı dönemde gerçekleşen hızlı değişime bir alternatif gösterdiği görülmektedir. Gökhan Çetinsaya [2003] Samiha Ayverdi'nin de temsilcilerinden olduğunu söylediği muhafazakâr ekolün ortak özelliklerini "Tanzimat ve Batılılaşma karşıtlığı, Abdülhamit taraftarlığı ve ittihatçı düşmanlığı, tasavvuf bağlılığı ve sevgisi, komünizm, siyonizm ve masonluk karşıtlığı" olarak özetler. Ayverdi'nin Osmanlı-Türk motiflerine dayanan ve farklı bir modernite uygulamayı öneren yazıları muhafazakâr duruşlarına seçkin bir kök arayan birçok farklı isme esin kaynağı olmuştur.

Ayverdi'nin muhafazakâr duruşuna zemin hazırlayan temel yetiştiği ve zihinsel olarak beslendiği ortamdır. XX.yy'ın başında görkemli geç-

¹ Samiha Ayverdi roman dışında da edebi türlerin neredeyse her alanında eser vermiştir. Bu eserlerinin dışında Büyük Doğu, Resimli İstanbul Haftası, Fatih ve İstanbul, Türk Yurdu, Havadis, Ölçü, Hür Adam, Anıt, Türk Kadını, Tercüman, Kubbealtı Akademi Mecmuası ve Türk Edebiyatı gibi dergiler de yazıları yayımlanmıştır. Ayverdi fikir hayatının bir yansıması olarak Kubbealtı Akademisi kurucuları arasında yer almış ve aynı zamanda İstanbul Fetih Cemiyeti, Türk Ev Kadınları Derneği, İstanbul ve Yahya Kemal Enstitüleri gibi kuruluşlarda görev almıştır.

mişe doğru izini sürebilen bir Osmanlı-Türk ailesinde doğan ve Şehza-başı'nda üst sınıf bir konak hayatının içinde büyüyen Ayverdi doğu ve batının kesiştiği bir eğitim almıştır. Dayısı Hilmi Bey'in arkadaşı olan Kenan Rifai² ile tanışması ise tasavvuf dünyası ile olan bağını inşa ederek manevi değerler ile olan ilişkisini şekillendirmiştir. Bu ilişki Kenan Rifai'den sonra onun müridliğini sürdüren isim olması ile tasavvuf yolunda bir birlik ile sonuçlanacaktır.³ Ayverdi geçmiş ile olan ilişkisini sistematik bir düşünce yapısı içinde kendi geçmişinden örnekler vererek desteklemeyi değil, bizatihi kendi yaşadıklarını 'hatırlayarak' toplumun da 'hatırlamasını' sağlamayarak kurmayı tercih etmektedir. Anlatılarındaki örnekler her ne kadar günlük yaşantısından seçilmiş somut örnekler olsa da hedefleri bundan çok daha ötedir.⁴ Anlatımında hep varolan mutedil nostalji bize Bora ve Onaran'ın " 'geleceğin müphemliğine' karşılık mazinin sınıanmışlığını, 'sahihliğini' yardıma çağırın bir nostalji" vurgusunu hatırlatmaktadır [Bora, Onaran 2003:248] Bu basit görünen örnekler, bir imparatorluktan ulus devlete giden yolda modernitenin yaşattığı toplumsal çözülmeye ilişkin tespitlerini aktardığı aynalardır. Tarihin inşa edilebilirliğini ve yeni rejimin Osmanlıyla kültürel bir devamlılıktan ziyade kopuşu öngördüğünü kavramış olan Ayverdi, kendi kişisel tarihiyle, yakın ve uzak geçmiş ile bugünü harmanlayarak 'gerçek tarihi' vazetme peşindedir. Seçtiği olaylar "gelecek kuşaklara ters intikal ettirilmiş, yalan yanlış kitaplardan okumaya mecbur bırakılmış bir kitleye" göremediklerini anlatmaya yönelik şuurlu bir tercihin sonucudur. Şuurludur, çünkü Ayverdi 1906 değil de 1926'da doğmuş olsaydı hatalı planlanmış bir geçiş devresinin çocuğu olarak, geçmişinden koparılarak gadre uğramış olarak gördüğü yeni rejimin yetiştirdiği neslin bir parçası

² Rufailik olarak bilinen tarikatın İstanbul kanadının kurucusu ve tarikatın dergah şefidir olan mutasavvıf.

³ Bugün bu tasavvuf çizgisi Cemalnur Sargut tarafından seminer, sohbet ve yayın etkinlikleri ile sürdürülmektedir. Cemalnur Sargut'un grubunu ele alan ve bu alanda literatürdeki özgünlüğü ile dikkate değer bir alan araştırmasına dayanan bir çalışma Azize Aslıhan Akman'ın (2007) "Günümüz İstanbul'nda bir sufi geleneğinin dönüşümü: Cemalnur Sargut Grubu Örneği" başlıklı tezidir.

⁴ Gündelik Hayatla ilgili farklı örnekler ve dönemler için Zeynep Uymur (2005) "Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde İstanbul'da Günlük Hayat", başlıklı yüksek lisans çalışmasına bakılabilir. Funda Türkmen'in (2011) Ayverdi'nin eserlerinde İstanbul folkloruna ait öğelerin sıraladığı yüksek lisans tezi ise yazarın gözüyle günlük hayatın nasıl yaşandığının ele alındığı bir diğer çalışmadır.

olacağından emindir [Ayverdi 2011: 11-13, 37]. Bu bakımdan, geniş kitlelere ulaşmasını yazdığı anı-romanlara borçlu olan Ayverdi açısından 'yazmak' bireysel haz duyduğu bir meslek ya da araç olmaktan çok bir 'vazifenin' yerine getirilmesidir. [Ayverdi 2013: 68] Ayverdi'nin romanları ve bu romanlarda çizdiği portreler onun dünyaya bakışını roman dışı verdiği eserler kadar iyi dile getirmektedir.⁵

Yaşadığı dönemin siyasi olaylarını günlük yaşantıdan örneklerle örüttürmesi onları tarihsel zeminde uzak birer nokta olmaktan çıkartmakta, insana yaklaştırmakta ve böylece okudukları dönemde mazinin bir parçası olmaktan daha iyi anlaşılmalarına neden olmaktadır. Örneğin, 31 Mart vakası sadece siyasal bir mesele olmanın ötesine taşınmakta ve artık her okuyanın kolayca özdeşleşebileceği Ayverdi'nin aile bahçivanının eşi Hanife Hanım'ın oğlu Rıdvan'ın haksız yere öldürüldüğü bir hadise haline gelmektedir. Gene benzer bir biçimde Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgali her ne kadar Osmanlı'nın toprak kayıpları ise de Cumhuriyet'in manen geride bıraktığı onlarca yerden biri olarak tarihin bir parçasıyken; Ayverdi'nin kaleminde abisinin elinde gazeteyle konak bahçesine girip işgal haberini verdiği talihsiz bir günle zihinlerde somutlaşır ve kalplerde Cumhuriyet'in ideal yurttaşında hiç de rejimin hedeflediği biçimde bir sızı yaratır. [Ayverdi 2000: 28-34] Bu iki an gibi onlarca farklı olay Ayverdi'nin kaleminde, bir tarih kitabının dolaylı anlatımında birtakım insanların geçmiş zamanda yaşadıkları birer olay olmanın çok ötesine taşınır ve o günlere tanık olmuş bir kişinin ya kendi kurduğu ya da tanık olduğu ilişkiler çerçevesinin konusu olarak ete kemiğe bürünür.

Ayverdi'nin anlatımlarında geçmiş bir canlılık kazanmanın yanı sıra yine muhafazakârlığın temel özelliklerinden biri olan geçmişin geleneğinin anlam taşıması ile de örtüşen kurgulara sahiptir. Kendisinin de bir bireyi olduğu cumhuriyet; geçmişi haşın bir biçimde gerilik ve yokluk ile tanımlarken Ayverdi ısrarla güzel olan "özü" öne çıkartmaya uğraşır. Bunun için imparatorluğun görkemli şehri İstanbul ve onun farklılıkları içinde barındıran büyük evleri hep hikayelerinin merkezindedir. Anlatısındaki "var olmuş olan" renkler anlatmaya çalıştığı hoş sedayı daha da gerçek ve albenili kılmak için abartılı bir anlatımla dile getirilir. Fakat bu

⁵ Ayverdi romanları üzerine yapılan çalışmalardan iki örnek olara Karagöz'ün [2012] "Samiha Ayverdi'nin 'batmayan Gün' Romanında Kadın Kimliği Üzerine bir İnceleme" ve Ceyhan'ın [2009] "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uzanan bir Kadın Yazar: Samiha Ayverdi ve Romanları" başlıklı makalelerine bakılabilir.

abartılı anlatımların onun inandırıcılığına zarar verdiğini söylemek zordur. Anlatımlarının insanla ve tarihle kurulu mükemmel ilişki onu inandırıcı kılar.⁶ Bu özelliğin ona sağladığı ayrıcalık ise onun muhafazakârlığın gözlükleri ile uzak geçmişe dair kurguların inandırıcılığını arttırmasıdır.

Bu yazıda Ayverdi'nin Türk muhafazakâr düşüncesi içindeki yeri ilk olarak eserlerinde iki temel kurguyu özetleyerek anlatılacaktır. Bunlar mekân ve insan kurgularıdır. Ayverdi'nin mekânları görkemli bir devletin ardında kalan yitik mekânlardır. Bu mekanlar Türklük ve Müslümanlık coğrafyaları üzerinden anlatılır ve sınırları mecazi olarak çizilir. Ayverdi'de insanları bu mekanlara yerleştirirken farklılıkları işbölümü ve köken üzerinden betimleyen bir anlayış görülür. Mekân ve insanla ilgili bu kurgular, Ayverdi'nin eserlerinde bir kaybediş ve bu kaybın ardından yazıldığı gün için kendi değerleri ekseninde toplumsal ve bireysel olarak bir yeniden ayağa kalkışı hayal eden bir yapıda ve yaşanmışlıklar içinde dile getirilerek yer bulmaktadır. Buradan hareketle bu yazının ana çabası Ayverdi'nin kaleminden, daha çok güzel olana değinerek, nasıl kaybettik, nasıl kazanırız sorularını verilen cevabı izlemek olacaktır.⁷

Görkemli Devletin Gölgesi: Yitirilen Mekan, İnsan ve İlişkiler

Ayverdi'nin Cumhuriyet'le yaşadığı temel sorun yeni devletin geride kalan İmparatorluğun görkemini yok sayması; kendi yeniliğini neredeyse payandasız bir biçimde "tamamen yeni olmak" üzerinde kurarak en hafif anlatım ile 'mazileştirerek' tamamen geride bırakmış olmasıdır. Devletin imparatorluk şaşası ve devlet elitlerinin bunu gündelik yaşamlarına yansıtılması üzerinden yitirilen devlet gücünün kavranıp aktarılması Ayverdi düşüncesinin belkemiğini oluşturur. Bu algı, muhafazakâr düşüncenin seçkinlerle kurduğu bağ ile doğrudan örtüşür. Osmanlı'nın İstanbul'u sabit ve gücü sınırsız bir aristokrasiye ev sahipliği yapan bir başkent değildir ama kendine ait bir elit dünyası, mekânları ve gelenekleri ile Ayverdi'nin tanıklık etmiş olduğu bir gerçekliğe sahiptir. Ayverdi'de bu mekân algısı muhafazakârlığın sevdiği görkeme atıfta bulu-

⁶ Elbette bu noktada Türkiye muhafazakârlığının Batıcı Cumhuriyet seçkinlerinin "yukarıda" duruşlarına Ayverdi'nin kimliğinde bir panzehir gibi sevinçle karşıladıkları bu güzel ve seçkin duruşa inanma ve dayanma isteklerini unutmamak gerekir.

⁷ Bu yazı Ayverdi'nin Türkiye'nin politik bir bakışla muhafazakârlığı ile ilişkisini kurmayı hedeflemektedir. Bu nedenle Ayverdi'nin tasavvuf anlayışı ve bu anlayışın merkezinde olan kavramlarla ilişkisi ele alınmamıştır.

nur ama bir netlik taşımaz. Kaleminin duruşu daha çok güzel olana dokunmaktan yanadır. Ayverdi'ye göre herkesin rolünü yaşadığı ortak yaşam alanlarında, insanlar biraradalığın keyfini ve gücünü yaşamıştır. Basitçe her şey bugünden farklıdır ve daha manalıdır.

Görkemli kültür üzerinde yükselen devlet gücü ve mekân/coğrafya arasında kurulan sıkı ilişki onun mekanları kurgulayışında bir yitikliğe neden olur. Mekan hep yitiktir ve adeta tüm dış gerçeklik bu yitiriliş üzerinden bir anlama sahiptir. Örneğin Ayverdi, Almanya'ya yaptığı bir seyahatte Bavyera'yı gezerken buraları bir zamanlar buralara ayak basmış Türk akıncıları olan İsa Beyler, Mihaloğlu Ali Beyler üzerinden bir anlatı kurar. [Ayverdi 1977a: 24-25]. Ziyaret ettiği mekanları akıncılarının sefer düzenledikleri yer olarak kavrar. Bu kavrayışta o dönemin nesnel koşulları netlik taşımaz. Yazının anlatıları hiçbir devletin kontrolünden geçmeden ve polisine hesap vermeden pasaport almadan gidilip gelinebilen bir coğrafya çizimine sahiptir [Ayverdi 2005: 13].

Mekansal ve hatta bazen zamansal olarak bir yitikliği takip etmek geçmişin parçası olan şehirlerle kurduğu ilişkiyi ve onları yazdığı halet-i ruhiyeyi canlı birer anı kılmayı kolaylaştırmaktadır. Örneğin "Üsküp'ün, Manastır'ın Selanik'in Haleb'in Şam'ın, Bağdat'ın birer Türkiye vilayeti olduğu zamanları hatırlarım" biçimde bir iç geçirme yaşan kayıplara karşı duruşunu ortaya koyar. Bu toprak kayıpları her an tekrar edilen bir acıyı ve güç kaybını temsil etmektedir. Türkiye topraklarının değişen sınırları Ayverdi için bir anı olmanın çok ötesindedir ve bunun böyle kalmasını istemektedir:

"Televizyonun hava raporu vermeden evvel, ekrana fırlattığı dört taraftan budanmış Anadolu haritasına üzüntü ile karışık bir utança bakıyorum. Acaba Manastır'ın, Üsküp'ün, Selanik'in, Zağra'nın, Tırnova'nın, Filibe'nin, Bağdat'ın, Basra'nın, Suriye'nin, Filistin'in Şam'ım Ürdün'ün Hicaz'ın Osmanlı Devleti'nin vilayetleri, kaza ve mutasarrıflıkları olduğu zaman yani 1912'den evvel bir Türkiye haritası ekrana getirilecek olsaydı, ne kadar yer kaplardı?" [Ayverdi 2011: 12]

Osmanlı toprakları ile kurduğu bu sınırsız ilişki onun yitik mekan algısının basit bir örneğidir. Özlediği toprakların farklı siyasi konumları, farklı ayrılma tarihleri, farklı etnik yapıları onun için önemli değildir. Ayverdi, aşağıda da değinileceği gibi Cumhuriyet'in Türklük üzerine kurulu ulus devlet modeline karşı değildir. Yalnızca Cumhuriyet'in yükseldiği topraklarda hedeflediği ulus devlet algısı Ayverdi'nin hayalindeki tüm coğrafya için geçerlidir. Dolayısıyla kendi tahayyül dünyasında

ulus devlete giden anlayışı tersine çevirerek Osmanlıyı ulusal bir devlet olarak kodlar. Anılar ve anlatılar çerçevesinde hatırladığı her yer Türklük ve tasavvuf anlayışı ile şekillenmiş bir İslam yorumuyla yaşadığı dönemin devlet algısına yedirilir. Bu karşıtlık içeren algı aslında Türk muhafazakârlığının kültürel çizgisinde var olan bugünü ve geleceği geçmişle kurgulamak vurgusuna denk gelmektedir. Ayverdi'nin eserlerinde bulunan Türklük vurgusunun ise Türk muhafazakârlığının milliyetçilik ile olan zor ilişkisi ile örtüştüğü de söylenmelidir.⁸ Bu çetrefilli ilişkide elbette Ayverdi'nin Türklük vurgusunun -farklılıkları bir hiyerarşik uyum içinde kodlayarak!- Cumhuriyet'in radikal anlayışı ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Bu duruş her ne kadar eleştirel bir tutumu olsa da Osmanlı son döneminde itibaren Türkiye tarihinin biçimlendirilmesinde önemli rol oynayan Türkçülüğün karakterinden net bir şekilde etkilenişini ortaya koyar. Gene hatırlamak gerekir ki Ayverdi'nin tercih ettiği tasavvuf anlayışı da sekülerizmle sorunu olmaktan çok Cumhuriyet'in radikal laik vurguları ile çatışan nitelikler taşır.

Ayverdi'nin mekan/coğrafya anlatılarında merkezi yere oturan şehirler ve semtler bulunur. Bazı yerler taşıdıkları anlam ile Ayverdi için daha kıymetlidir. Balkan şehirleri Anadolu'dan daha içten bir iç çekişle anılır. Şehirlerin piri ise iyi bildiği ve anlamlandırabildiği İstanbul'dur. Fethi tarihi değiştiren İstanbul, Türklerin Anadolu'ya adım atışının ardından atıkları her adımın ve seçtikleri her yeni başkentini bir basamak sayıldığı tarihte bir doruk noktasını temsil etmektedir. Ayverdi'nin kaleminde izlenebilen bu güçlü anlam yüklemesi aynı zamanda İstanbul'un farklılıkları bir işbölümü içinde bünyesinde barındıran işlevinin betimlenmesi ile ayrıntılandırılır. Bu işbölümü vurgusu dünyada muhafazakar sağ düşünce ile birçok durumda kesişen bir korporotist anlayışı da anımsatır:

"İstanbul medeniyet tezgâhını dokurken, ona her el bir türlü malzeme taşıdı. Sanatkârı vardı ki, mermeri balmumu gibi kolaylıkla isler, ona bir devrin zevkini kazır, dilini konuştururdu. Ustası vardı ki, dağlardan yuvarlanıp gelen bir ağaç kütüğünü bir sanat bilmececi haline sokar, keser oyar nakışlayıp bezderdi. Demirden, tunçtan, pirinçten, bakırdan yaptığı eşyaların ilenış sırrını hâlâ bir muâmma olmakta bırakan mütevazı zanaatkarından, gergef önünde bir ibadet huşuu ile kendinden geçmiş, kumasın üstünde çalışan sağ eli ile altında çalışan sol eli, bir fidanın dalları ve kökü kadar birbiriyle anlaşmış, bu mühürsüz imzâsız andlaşmanın semeresini

⁸ Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve İslamcılık arasındaki ilişki için bkz: Bora 1998.

veren genç kızına kadar her biri, o medeniyetin bir işçisi idi. Bu devirde zevk, nasıl bir ahenk bulmuştu ki gene o kız, anasının dokuduğu bezin üstüne fırçasını müşkülatsız tasarruf eden bir ressam mahareti ile, renk ve selkil terkinin en harikuladesini nakşederdi.[Ayverdi 1977b:7]

Ayverdi'nin bir ağa benzer yapısı ile şekillenen İstanbul'u, bir şehir olmanın ötesinde büyük ailelerin yaşantılarını sürdürdüğü mekânların yansımalarından oluşmuş ve her bir bireyin işlevsel bir anlam taşıdığı bir kozmos olarak da anlatılarında şekillenmektedir. Gerçekten de Samiha Ayverdi'nin yitik dünyası; içinde dadıların, kalfaların, uşakların, bahçıvanların yer aldığı konakların-yalıların, sayfiye adetlerinin dünyasıdır.⁹ Görkemli geçmişe ev hayatının basitliği içinde yapılan vurgular imparatorluğun mikro-kozmosu olarak yazılarında inşa ettiği konaklarda yaşananlarla örneklenir [Dayanç, Alan 2005].

Bu konaklar/yalılar aynı zamanda bir düzenin de temsilcisidir. Ayverdi'nin geçmişi 'okumasında' ön plana çıkan en önemli olgu, devlet nizamı ve toplumsal nizamın içiçe geçmiş olduğu ve istikrarın bu beraberliğin Platoncu anlamda bir 'konkordia'ya borçlu olduğu vurgusudur. Saray ve çevresinden türeyip yukarıdan aşağıya doğru soy-sop ilişkileri ile kılcal hale gelerek yayılan, debdebe ile damıtılmış, idealize edilmiş bir Osmanlı üst kültüründe, hem imparatorluk unsurları bağlamında hem de toplumsal tabakalaşma anlamında herkes yerini bilir.¹⁰ Ayverdi'nin 'hatırlayarak hatırlattığı' eski cemiyette, sınıfsal farklılıkların insanları küçüklüğe itecek bir olgu olmadığı iddiasının altı çizildiği gibi bu farkın, tabiat kanunlarının ve yaradılışın sebeplerinden ileri geldiği vurgulanır:

"Bülbül, ispinoz gibi karganın da sesi vardır. Fakat penceremizi açıp bülbülü dinlediğimiz gibi karganın sesine kulak kabartmayız. İnsanın kaşı gözü olduğu gibi necaset dolu bağırsakları da vardır. Lakin, pislik taşıyan bu uzuvlarımızın sağlığımızı tamamlayan kısımlar olduğu nasıl inkar edilebilir? Meseleyi bu açıdan ele aldığımızda eşeğin köpekle boy ölçüşmeye kalkmasına, güzel cariyenin de hanımını kıskanmasına, ancak cehalet ve gaflet denebilir. Madem tabiatte sınıf farkı mevcuttur, şu halde içtimai tasnifte de bu taksimi yadırgamamak lazımdır. Yeter ki beşeri nizamlar her sı-

⁹ Şehzadebaşı, Beyoğlu, Çamlıca, Eyüp ve Boğaziçi Ayverdi'nin eserlerinde ağırlıklı yer alan mekanlardır. (Alan 2010)

¹⁰ Türklük ve efendi millet algısı ile Ayverdi'nin yukarıda konaklar üzerinden ele alındığı gibi organizmacı toplum görüşünden beslenen toplumsal nizamda gayri-Müslimleri hiyerarşinin altında konumlandığı ve bu konumlandırılışı Türklüğün ve İslamın hoşgörüsü üzerinden kavradığını söylemek mümkündür.

nı kendi şartları içinde en seviyeli, en huzurlu ve refahlı hale getirmek suretiyle insanoğluna düşen adaleti yerine getirebilirsin.” [Ayverdi 1988: 177]

Yitirilen toplumsal yapıda, kadın ve erkek kendi sınıfları içinde refah ve huzuru bulduktan sonra bir üst seviyeye tırmanmak için uğraşmazlar, hoşnut olmasalar dahi kendi sınıflarının üstüne çıkmak gibi bir mücadeleyi asla düşünmezler. Dolayısıyla, sınıf farkını ortadan kaldırmak gibi bir meşgalenin eski cemiyette yaşayanlarca ham bir hayal olduğu herkes tarafından bilinir [Ayverdi 2005: 88-89]. Soyun ve buna bağlı olan geçmiş kültürün hiyerarşisiyle olumladığı ve parçaların kendi başlarına değil de her birinin bütün açısından taşıdığı işlev açısından makbul bulunduğu organizmacı toplum görüşü toplumsal düzenin bekası için hayatidir. Ayverdi açısından bu organizmacı düzen, Şark ve Garp milletlerinde militan bir karakter taşıırken, hiyerarşi olgusu Türklerde ılımlı ve mantıklıdır. Zira hiyerarşi, Batı’da bir diktatörlük Doğu’daysa bireylerin gözü kapalı itaat ruhu üzerinde temellenirken Türklerde bu nizamı ayakta tutan olgu insanın insana ve insanın Allah’a karşı olan vazife şuuru ile kitleleri birbirine bağlayan saygı seremonisidir [Ayverdi 2006: 19-20]. Batı’nın insanı merkeze koyan anlayışının karşısında Doğu’nun Allah’ı merkeze koyan anlayışı ise bu düşüncenin muhafazakârlıkla ilişkilendirilmesi gereken ana eksenidir [Ayverdi 2000: 73].

Geçmiş toplumsal düzenin bu kadar idealize edilip olumlanmasının Ayverdi düşüncesi açısından “pratik” iki işlevi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, yeni rejimin yeni seçkinlerinin “sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kitle olarak” tasavvur ettiği toplum modeline getirilen eleştiridir. Diğeriyse özellikle 1960’ların ortalarından itibaren yükselmeye başlayan ve sınıf siyasetini işleyen sol akımlara karşı getirilen bir savunma kalkanıdır.

Bahsedilen birinci işlev bağlamında Ayverdi’nin saray vurgusu oldukça belirleyicidir. Bu bağlamda, aslında devletle özdeşleştirilen ve gücünü üretmiş olduğu semboller, ritüel ve debdebeden aldığı varsayılan bir ‘saray’ kurgusu, toplumu geleneksel adap ile terbiye edici bir kurumdur. Saltanatın yokluğu toplumun bu türden biçimlendirilmesi imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu noktada, saray imgesinin çerçevesi sadece hanedan mensuplarının alanı olarak değil, sarayla organik bağ kuran ve dolayısıyla saraylı kültürü ilk elden temin eden İstanbullu seçkin sınıf olarak genişletilebilir. Dolayısıyla Ayverdi açısından yitirilen “medeniyet”, kendisinin de içinde yer aldığı bir bakıma Osmanlı aristokrasisi olarak nitelendirilebilecek toplumsal grubun üzerinde temellenen bir yapıdır ve bu yapı tüm

imparatorluğu ve geçmişi temsil eder. Diğer bir ifadeyle Osmanlı aristokrasinin, modern devletin kitleselleşmesiyle ortaya çıkan ve Cumhuriyetin ilanıyla tamamen alaşağı edilen toplumsal kodları ile bu kodlar üzerinden bir zamanlar sahip olan statünün kaybı Ayverdi eserlerine temel rengini veren unsurlardandır. Ayverdi'yi, Cumhuriyetle birlikte toplumsal konumunu hem siyaseten hem de kültürel olarak yitirmiş bir sınıfın serencamı olarak da okumak pekala mümkündür. Diğer bir ifadeyle, açıktan olmasa da Ayverdi'nin anılarını ve bunlara eklenmiş düşüncelerini aktarırken yapmak istediğinin; Ankara'ya karşı İstanbul'u, yeni ulus devlete karşı zaten ulusal şura sahip olarak tahayyül ettiği bir imparatorluğu, Cumhuriyetin yeni bürokrat seçkinlerine karşı da Saray geleneğinden beslenen köklü aileleri temellendirmektir. Nitekim imparatorluğun ve buna ait payitaht kültürünün akıbeti ile; Ayverdi'nin "şahid olduğu gerçekliği" aktarma misyonuyla aktardığı İstanbullu köklü ailelerinin akıbeti arasında kurulan paralellik bu durumu oldukça net bir şekilde ortaya koyar. Ayverdi'ye göre Meşrutiyet'in acemi politikası, Trablusgarp ve Balkan savaşları ile Birinci Dünya Savaşı İmparatorluk alevini üfleyip söndürmüş ardından Cumhuriyet ile devlet de cemiyet de kendi yağı ile kavrulmak zorunda kalan yoksul devirlere adım atmıştır. Bu süreci de yine kendi çevresinden, düşkün ya da yozlaşmış İstanbullu -bir zamanlar Osmanlı eliti- aile profilleriyle işlenen sayısız anılarla ete kemiğe büründürür. Bunlardan biri, Vefa'da harap olmuş, oda oda kiraya verilen bir ahşap konakta yaşayan iki kardeşin öyküsüdür. İki kardeşten büyüğü elbise askıları yapar, küçük kardeş ise bu askıları omzundaki sırtına geçirerek mahalle mahalle dolaşarak satar. Küçük kardeş taşıdığı ağırlıktan dolayı omzunda mor bir oyuk meydana gelmiştir. Dahası, sonradan öğrenildiğine göre bu sefalet içinde yaşayan iki kardeş Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ahfadındandırlar. Ayverdi için köşkler ve yalılar arasında saltanat sürmüş bir vezirin sefalet içinde yaşayan iki torununu düşünmek, geçmiş ile şimdinin kıyaslanmasına imkân verecek bir ölçek sunar. [Ayverdi 2011: 14-15]. Benzer şekilde, ev halkının abdestsiz gezmemesi için yalısında yirmi dört saat hamamı sıcak tutan Kaptan-ı Derya Hasan Hüsnü Paşa'nın oğlu İsviçreli bir bahçıvanın kızını almış, bunlardan olma torunuysa, "bir İtalyan-Rum kırmasının karısı" olmuş, evlatlarını da Hıristiyan yetiştirmişlerdir. Ayverdi'nin bundan çıkardığı sonuç ise Türk milletinin Cumhuriyetle birlikte sadece rejim değiştirmekle kalmadığı, "sırtındaki vatan, iman, anane ve tarih zırhını da

deldirerek milli ve manevi değerleri yad ellere kaçırmış” olduğudur [Ayverdi 2011: 18-20].

Ancak bu noktada Cumhuriyet’in, Ayverdi’nin gözünde önemli bir kopuş olmakla birlikte Tanzimat’la başlayan batılılaşmanın bir başlangıç noktası olarak alındığı ve verilen olumsuz örneklerin birçoğunun Osmanlı modernleşmesi ile ilişkilendirdiğini belirtmekte yarar vardır. Milli değerlere hançeri Tanzimat sokmakla beraber, kendi ailesinin de içinde yer aldığı yara almamış sağlam mihraklar, “alafrangalılık hevesinin çürütücü lükslerini kabule yanaşmamış ve züppeliklere kapılarını kapalı tutan”, geleneklerine el sürdürtmeyen bir toplumsal grup olarak kalmışlar ve toplumsal ağırlıklarını -görelî olarak- sürdürmüşlerdir. Ayverdi bu durumu, Şehzadebaşı’ndaki kendi evlerine girip çıkan kalburüstü iki İstanbullu aile olan mililiklerini muhafaza etmiş Sami Paşa ve alafrangalaşmış İsmail Paşalar’ın hanımları üzerinden örneklendirir. Bunlardan Sami Paşa’nın Hanımı, giyiniş ve tavırlarıyla yaşlılığını kabul etmiş ağırbaşlı bir kişiyken, İsmail Paşa’nın Hanımı, “19. Asrın sonlarının Batılı kadını tarzındaki giyimi ve yarı turuncu yarı da mısır püskülüne çalan sarıya boyanmış saçları, mübalağalı sürmeli gözlerinden başka danteller, kurdelelerle süslenmiş elbiseleri” ile bir alafranga kadındır ve bir ‘kutu bebeğini’ andırmaktadır. Diğer paşanın hanımına göre yaşça büyük olmasına rağmen yaşlanmamakta kararlı bir hali olan bu Alafranga kadın; kedilerini evlatlarından daha fazla sever ayrıca gelini Ferdane Hanımsa evlerine gelen Rum terziler gibi şapka giyerek Beyoğlu’nda alışverişe çıkmayı dört gözle beklemektedir. Batılılaşmayla beraber yozlaşmanın ve kendi benliğini, milli şuurunu kaybetmenin bir örnek toplumsal modeli olan İsmail Paşaların evinde kağıt oyunlarına rağbet edilmeye başlandığı gibi aile içinde giyim kuşam, konak mefruşatı, at araba, uşak halayık meseleleri konuşulmakta, fakat asla vatana ve imana yönelik sözler ağza alınmamaktadır [Ayverdi 1988: 82-84].

Bu eleştirel anlatılar modernitenin ve özelde yeni rejimin hayatı şekillendirmesine doğrudan bir karşı duruş olarak algılanmamalıdır. Muhafazakârlığın gericilikten farklı duruşu gereği değişime karşı olmaktan çok değişimin biçimi, kökleri ve hızı ile ilgili yaşanan sorunları dile getirme çabası önemlidir. Rahatsızlık temelde yeni rejimden çok, rejimin yeniliğinin eskinin kökünden kesilmesi ve tırpanlanması üzerine kurulmasındandır. Endişe, köklü ve güzel olanın önemsenmemesi nedeniyledir. Kendi seçkinliği mevcutken Batı’nın günlük görüntülerinin bir seçkinlik unsuru olarak, Ayverdi’nin ifadesiyle “sahte olanla gerdeğe girile-

rek” [Ayverdi 2013: 81] hayata dahil edilmesinedir. Hatta bunu bir adım öteye götürerek, yeni gelişen bürokrat elitlerine karşı eskinin kendinden bir iz bırakma çabası, “bizi öyle silip atamazsınız” deme çabası hissedilir. Fakat bunun şimdilik bir çaba olarak kaldığının Ayverdi’de farkındadır: *“Hakani seviyeden basamak basamak her sınıf halka inerek yayılan İstanbul terbiyesinin meydana getirdiği İstanbul efendiliği, çelebiliği, hanımlığı, hanımevendiliğini yeniden bulmamız acep mümkün olacak mı?”* [Ayverdi 2005: 29]

Geçmişteki organik olduğu düşünülen organizmacı nizamın idealize edilmesinin birincisine oranla daha ‘pratik’, daha güncel ikinci bir işlevi daha vardır. Ayverdi’de bu işlev, Türk muhafazakârlığının Soğuk Savaş dönemindeki anti-komünist mücadele içindeki konumlanışıyla paraleldir ve tarihsel Osmanlı-Rus düşmanlığının günümüzde de devam etmesi olarak kavranır. Nitekim asırlarca açıktan devam eden bir “Moskof emperyalizmi”, Devrimden sonra “bir enternasyonalcilik taktiğinin siperi arkasında gizlenmek suretiyle” gerçek yüzünü saklamıştır. Şehzadebaşı’ndaki konaklarının karşısına yerleşen Beyaz Rusların mahremiyeti hiçe sayan tutumlarından, aile dostlarının Arnavutluk’ta komünizmin gaddar pençesi altında mahkûm olan akrabalarına kadar pek çok anı bu bağlamda Moskof emellerinin devamlılığının ve gerçekliğinin inşasında önemli bir yer tutar [Ayverdi 1988: 70-81]. Bu bağlamda sınıf vurgusu üzerinden serpilene sola karşı, sınıfsal farklılığın doğallaştırılıp, her bir sınıfın devlet için kendi üzerine düşeni yapmasıyla ayakta duran bir düzen tasavvuru, gündelik politikayla ilgisi son derece sınırlıymış gibi görünen Ayverdi açısından oldukça önemli bir yer tutar. Sol karşıtlığı ve bunun üzerinden sınıfsal taleplere verilen yanıt bir anlamda Ayverdi’nin geçmiş ve şimdiyi birbirine bağladığı köprüdür. Bu durumun en belirgin olarak ele alındığı konuya köylü-şehirli farklılığıdır. Geçmişte bir köy-şehir ayrımı olmadığı ve dolayısıyla köylü-şehirli davası gibi bir olgunun olmadığını düşünen Ayverdi’ye göre köyler minyatür birer şehir örneği olarak birer kültür ve sanat merkezidiler. Nizamın bozulmasıyla ortaya çıkan köylü hoşnutsuzluğu ise komünizan faaliyetler kendi ideolojilerine basamak yapmakta ve bildikleri köylü kinini silah olarak kullanıp şehri köye kırdırmaktadır [Ayverdi 2006: 43].

Medeniyet Kuran Bir Neslin Torunlarını ‘Uyandırmak’

İnsanların ve mekanlar günün debdebese içinde yitikleşmesi Ayverdi’nin tek endişesi değildir. Yaşanan bu kayboluş bireyin muhayyilesinde de

yaşanmaktadır. Türk-İslam şuuru giderek yitmekte, yozlaşmış bir algı geleceği inşa etmesi gereken bireyi esir almaktadır. Kendisinin de anı-deneme kitaplarından birine de ismini veren “Ne idik ne olduk” aslında belki onun endişesini en iyi anlatan cümlesidir. Elbette fiiliyatta yaşanan kayıplar yukarıda vurguladığımız gibi üzüntü vericidir ama onu esas üzen sınırların küçülmesinden çok muhayyilenin küçülmesi ve Türklüğün, görkemli İmparatorluğu’nun karanlık geçmiş olarak ötekileştirilerek, yeni ulus devlet üzerinden tekrar kurulmuş olmasıdır. Oysa bu yaşanmış olan mazinin iyi ve kötü tecrübelerini geride bırakmak ve onu kimliksiz görmek anlamına gelmektedir. Ayverdi okumalarını, eserlerinin büyük bölümünün Cumhuriyetçi çizginin keskinliğinin yansımalarını sindirmeye çalışan bir toplumsal kategoride yazıldığını hatırlayarak yapmak gerekmektedir.

Ayverdi’ye göre geçmişin şanlı günleri yitirmekle beraber, kaybedilmiş olanın izlerini hala köşe-bucakta bulmak mümkün olduğundan, bu izler üzerindeki katmanın kaldırılmasıyla kayıpların bir nebze geri alınması mümkündür. Ancak buradaki en büyük sorun, hem nelerin kaybedildiğinin tam anlamıyla saptanmasının artık mümkün olmaması hem de bu mümkün olsa dahi “geçmişle aralarına perde çekilmiş olanlar” onu tanımayacağı, yadırgayacağı ve beğenmeyeceği için bu insanın zor olmasıdır. Şayet yeni kuşaklar, geçmişin seçkin duruşunda neyi kaybettiklerini fark ederler ise bu seçkinliğin ve görkemin yeniden tesis edilebileceği Ayverdi’nin ümididir. Batılılaşmanın ve onun yol açtığı ‘çöküşün’ sorumluları ise -son derece ayrımcı bir nitelikle- ister her daim Türk düşmanı olan Batı, ister toplum içindeki yozlaşmış kimseler isterse gayri-müslimler olsun, entelektüel düzeyde yapılması gereken müsebbip aramaktan ziyade yeni şartlar dahilinde geçmişin bıraktığı “dölün” kurtarılmasıdır. Çünkü ölümler artık dirilmezler ama zürriyetlerinde yaşarlar. [Ayverdi 2011: 10-11]. Bu noktada Ayverdi’nin “Kaybolmuş medeniyeti ve onun seçkin kültürünü yeniden diriltmek mümkün değildir ancak “zamanın şartları içinde yeni bir üslup ve nizamla yoğurup lehimleyecek bir irade” inşa edildiği takdirde geçmişin görkemi bugüne aktarılabilir sözleri hatırlanmalıdır [Ayverdi 2000: 145]. Bu süreçte Ayverdi’nin altını ısrarla çizdiği vurgu Osmanlı’nın, yani yakın geçmişin zaten Türk olduğudur. Yeni rejimin yaptığı gibi İslam’dan soyutlanmış uzak bir geçmiş üzerinden eğitim yoluyla Türklük inşaa etmeye çalışmak, “Etiler Sümerler, Hititler gibi uydurma ataların ağırlığı altında ezilmiş Selçuklu ve

Osmanlıyı tanıma fırsatı bulamamış, bereket versin ki İstiklal Savaşına yabancı bırakılmamış” milli şuurdan yoksun bir nesli ortaya çıkarmıştır [Ayverdi 2011: 13]. Bu inşa sürecinin merkezinde ise gençler yer almaktadır. Bu gençlik geçmişe sahip çıkan bir gelecek inşasında milli bünyemizle örtüşen bir eğitim politikasının katkıları ile yetişmiş, aile değerlerini önemseyen ve maneviyatı yüksek nesillerdir. Dolayısıyla yapılması gereken; ‘elde olanın’, şimdi için anlam ifade eden ve kanıtlanması kolay olan bir geçmişin genç kuşaklara öğretilmesidir. Ancak bu noktada, Ayverdi’nin milli şuur ve ahlak ile donatılmış bir maarif teşkilatının vasıtasını vurgulamakla birlikte sıklıkla bir kurtarıcı, istikametinden saptırılıp bir çıkmaza sokulmuş bulunan Türk evladını düzlüğe çıkaracak celadetli rehber, mesuliyet boyunduruğunun altına girip, malı ile canı ile devletini omuzlayacak bir pehlivan vezir beklentisi sıklıkla karşımıza çıkar [Ayverdi 2011: 225]. Bu lider arayışı da muhafazakar bakışın genel hatlarıyla örtüşür.

Cumhuriyet ideal yurttaşını pozitivist değerler üzerine inşa ederken kendi seçkin değerlerini halkçı bir anlayışla örtüştürmeye çalışarak inşa etmiştir. Batılı olmanın merkezde olduğu bir modernite anlayışı hem görünümlü hem de davranış olarak belirli kurgulara sahip bir birey hedeflemektedir. Cumhuriyet’in modern ideal bireyi kendisi kadar modern olamayanlara el uzatmayı hedefler. Aydınlanmacı bakışın sorunlarını içeren bu davranış biçimi aslında “aydınlatan” “aydınlanan” ayrımı ile kimin seçkin kimin halk olduğunu da belirlemiştir. Ayverdi, Cumhuriyet’in seçkinlerinin değerlerini geçmişin güzel olanından kopuk bulmaktadır. Hatırlayalım ki toplumsal değişimin hızlı olarak yaşandığı bir dönemde yazan Ayverdi’nin hatıraları çoğunlukla, toplumsal açıdan yükselmek isteyen yeni kuşağa çizilen bir ufuk mahiyetini taşır. Bu kuşaklar, Osmanlı’nın farklılıklar içindeki uyumunu anlayan ve bilen, ahlaklı, imanlı, ailesine düşkün, Türklüğün ve Müslümanlığın değerlerini önemseyen bireyler olma ekseninde olmaya çağrılmaktadır. Ayverdi’nin geçmişteki nizam tasavvurunda bir payanda işlevi gören Türklük ve Müslümanlık vurgusu burada çok önemlidir. Zira Ayverdi açısından tarihsel olarak görkemli devleti kurup idame ettirmiş olan adeta sihirli formül, “Türk dinamizmiyle İslam imanının nikahlanması” dır. [Ayverdi 1988: 25]¹¹ Bu nedenle Ayverdi yüzyıllar süren bir imparatorluğun ya-

¹¹ Bu yazı Ayverdi’nin Türkiye muhafazakarlığı ile ilişkisini kurmayı hedeflemektedir. Bu nedenle Ayverdi’nin tasavvuf anlayışı ve bu anlayışın merkezinde olan kavramlarla ilişkisi ele alınmamıştır.

şamasını Osmanlı'nın "İlay-ı Kelimetullah" davasını taşıma başarısını ile açıklar. Ayverdi'nin İslamı bireyleri bir arada kılmakta ve adaleti sağlamaktadır. Bu düşünce hem yüzyıllar süren fetihlerin manevi yönünü ve gittikleri topraklara getirdikleri düzeni hem de toplumsal düzene yüklediği ahengi açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Geçmişin yaşanılan günde bir şekilde hala var olduğunu ispatlama ve kuşaklara aktarma sürecinde eğitim konusu Ayverdi düşüncesinde merkezi bir öneme sahiptir. O kadar ki eğitim ve öğretim politikası ve bu politikayı hayata geçirecek olan uygun bir maarif teşkilatının oluşturulması düşünür açısından bir ölüm kalım meselesi olarak nitelendirilir [Ayverdi 2006:27]. Eğitim meselesi söz konusu olduğunda Ayverdi alışıldık anı anlatıcısı- roman yazarı olma kimliğinden sıyrılarak; sorunlar ve çözüm yollarını içeren nispeten sistemli diyebileceğimiz bir tablo çizer. Buna göre tablonun dış çerçevesini genel batılılaşma eleştirisi ve medeniyet yitimi oluştururken iç kısmınaysa sola karşı, 'Moskof emellerine' karşı eğitim yoluyla mücadele söylemi hakimdir. Bu bakımdan aslında Ayverdi düşüncesinde Osmanlı-Türk 'dölünü kurtarmakla', komünizme karşı mücadele etmenin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenebilir ve bu durum kendisinin özellikle eğitim alanına ilişkin görüşlerinde belirgindir. Bu duruş aslında yazarın dönemin sağını ideolojik temelde bir kılan düşünceyi sahiplendiğini gösterir.

Kendi yazarlık şuuruna ve bundan türettiği misyonuna paralel biçimde Ayverdi, eğitimi de yozlaşmış fakat hala tamamen elden çıkmamış "milli şuurun" geniş kitlelere hatırlatılması vasıtası olarak kodlar. Böylelikle genç kuşaklar, "derinlerinde gizlenmiş olarak bekleyen milli cevheriyle yüzyüze gelip, bir 'basübadelmevt' hamlesiyle, yeniden bir dünya nizamının içinde bir muvazene unsuru olmak imtiyazı" elde edebileceklerdir [Ayverdi 2006: 193-194]. Dolayısıyla eğitim meselesi Ayverdi için kalkınmayı sağlayan teknik bir mesele değildir; şayet eğitim müfredatı ve kadroları milli hedef ve şuurdan yani bir felsefeden yoksunsa; "cemiyeti, şifahi kültürle baş başa bırakmak, memleket için belki daha faydalı sayılabilir". Diğer bir ifadeyle, Türklük ve Müslümanlık Ayverdi açısından geçmiş nizamı ayakta tutan ve memleket insanında özsel mahiyette bulunan nitelikler olduğu için, eğitim ancak bu niteliklere çağın ihtiyaçları doğrultusunda yön tayin edici bir araç olmalıdır. Böylesine bir yön tayini olmadığı durumlarda, yani insanlarda var olan

Türklük ve İslamiyet potansiyeli terbiye edilip “ehlileştirilemediği” zaman eğitim, topluma yarardan çok zarar verecektir:

“Zira bir milli manevi maarif politikasının hududu ve himayesi içine girmemiş bir eğitim sistemi, parlak, faydalı ve bereketli neticeler verir gibi görünse de kafesi açık unutulmuş vahşi mahlûklar misali, fırsat bulur bulmaz en yakınlarını dahi parçalar yer. İş kendi benliğiyle hem de cemiyetle uzlaşmaya götüren terbiye ile beslemek böylece de ehlileştirdikten sonra aktif hale getirmektir.” [Ayverdi 2006: 28-29]

Cumhuriyet rejimi de dâhil olmak üzere Tanzimat’tan bu yana, eğitimde yapılan reformlar Ayverdi için yeterli değildir. Hatta tam aksine Tanzimat dâhil bütün ıslahat hareketlerinin başarısız hatta zararlı olmasının nedenini; ordu, kurumlar ve idari- hukuki tedbirler ekseninde gerçekleşen ve “maarif merkezinden muhite” doğru yayılmayan hareketler olmakla ilişkilendirir [Ayverdi 2006: 29]. Tarihsel Rus emellerini gerçekleştirmekle ve toplumsal kaosla özdeş tutulan sol öğrenci hareketlerinin varlığıysa eğitim sisteminin millilik noksanlığının bir kanıtıdır. Bu perspektiften hareketle, dönem şartları itibarıyla adeta bir Rus-Türk savaşının alanı olarak kavradığı radyo, sinema, televizyonun milli bir kimliğe kavuşturulmasını; üniversiteyi içinden fethedecek çarelerin aranmasını, köy enstitülerinin devamı olan öğretmen okullarını enstitü mezunu müdürlerin elinden kurtarılmasını, yaz aylarında Anadolu’yu dolaşan para, eşya ve kitap dağıtan komünistlere karşı misyonlarının şuuruna varmış münevver imanlı ve medeni gençlerden ekipler kurulmasını önerir [Ayverdi 2006: 37,43,48]

Bitirirken

Samiha Ayverdi Türkiye muhafazakârlığını değerlendirirken etkisinden bahsolunabilecek az sayıda görünür kadın yazardan biridir. Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan yıllarda modernleşmenin toplumsal ve siyasal sancularına tanıklık eden hayat öyküsü, entelektüel birikiminin de etkisi ile, bir yol gösterici olma ümidi taşıyan eserler vermesine yol açmıştır. Ayverdi klasik bir muhafazakâr anlayışla değişime karşı değildir. Eleştirisi temel olarak yeni rejimin radikal reformlarına ve Osmanlı geçmişi ile attığı köprülere yöneliktir.

Ayverdi’nin tasavvufla yoğrulmuş yaşamı İslam’ın kucaklayıcı yönünü içerse de yoğun bir biçimde etkilendiği tarihsel süreç topluma dair açıklamalarında bir sorumlu arama arayışını doğurmuştur. Bu sorumlu

Türk-İslam anlayışının karşısında gördüğü her şey ve kimselerdir. Bu yaklaşımını Osmanlı'nın içtenlikle sahiplendiği geleneksel vurgularını geride bırakma zorluğu ile açıklamak mümkündür. Batının seçkin değerlerinin geleneğin seçkinliği ile yer değiştirmesine karşıdır. İçerisinde doğup büyüdüğü seçkin ortam klasik muhafazakârlık literatürü ile örtüşür biçimde bir seçkincilik inşa etmesi neden olmuş ve gerçeklikle örtüşmesi zor vurgularla, mekan ve insan anlatımları inşa etmesi ile sonuçlanmıştır. Kendi tanıklıklarını güzel bir dille topluma ders verecek anlatılara dönüştürmekteki başarısı, modernitenin ve rejimin batıyı merkez alan dünyasında hoşnut kalmadığı değerlerle mücadelesinin aracı olmuştur. Geçmişin bir topluma getirdiği kökleri tasavvufun geniş penceresinden bakılan bir dünya görüşü ile açıklamak Ayverdi'nin üstünlüğü iken geçmişi demokrasi dışı bir toplumun gerçek eşitlik algısından uzak yapısı etrafında bir düzen algoritması ile örnek göstermek çabası bugün için zayıflığıdır. ▽

KAYNAKÇA

- AKMAN Azize Aslıhan'ın [2007], "Transformation of a sufi tradition in contemporary İstanbul: The case of cernalnur Sargut's group / Günümüz istanbulu'nda bir sufi geleneğinin dönüşümü: Cernalnur Sargut grubu örneği", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Danışman: Y.Doç.Dr. A.Bartu Candan, İstanbul.
- ALAN Selami, Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Yaşayan İstanbul, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt / Volume: 2010-1 Sayı / Issue: 20
- AYVERDİ Samiha, [2005], *Bağ Bozumu*, Kubbeli, İstanbul.
- AYVERDİ Samiha, [2000], *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*, Kubbealti, İstanbul.
- AYVERDİ Samiha, [1977a], *Hatıralarla Başbaşa*, Kubbelati, İstanbul.
- AYVERDİ Samiha, [1988], *Hey Gidi Günler Hey*, Hülbe Basım.
- AYVERDİ Samiha, [1977b], *İstanbul Geceleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- AYVERDİ Samiha, [2009], *Kaybolan Anahtar*, Kubbealti, İstanbul.
- AYVERDİ Samiha, [2006], *Milli Kültür Meseleleri ve Ma'rif Davamız*, Kubbealti, İstanbul.
- AYVERDİ Samiha, [2011], *Ne idik ne olduk*, Kubbealti, İstanbul.
- AYVERDİ Samiha, [2013], *O da Bana Kalsın*, Kubbealti, İstanbul.
- BORA Tanıl - ONARAN Burak, "Nostalji ve Muhafazakârlık: Mazi Cenneti", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, cilt 5, İletişim Yay., İst., 2003, 234-260.

- BORA Tanıl [1998] , *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- CEYHAN Nesîme [2009], “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Uzanan bir Kadın Yazar: Samiha Ayverdi ve Romanları” *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 13 Sayı: 41.
- ÇETİNSAYA Gökhan, [2003] “Cumhuriyet Türkiye’sinde ‘Osmanlıcılık’”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, cilt 5, İletişim Yay., İst., 2003, 361-380.
- DAYANÇ Muharrem, ALAN Selami, [2005], “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde Konak Hayatı”: tdae.ege.edu.tr/files/muharremdayanc_selamialan.doc
- KARAGÖZ Mustafa Sıddık, [2012], “Samiha Ayverdi’nin ‘batmayan Gün’ Romanında Kadın Kimliği Üzerine bir İnceleme”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, p. 1665-1674.
- TÜRKMEN Funda, [2011], “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde İstanbul Folklorü”, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Doç.Dr. Abdulkadir Emeksiz, İstanbul.
- UYMUR Zeynep, [2005], “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde İstanbul’da Günlük Hayat”, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof.Dr.Kazım Yetiş, İstanbul.

